Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 5 (2026) Published May 31, 2026

ENSURING HUMAN RIGHTS AND LEGAL LIMITS ON THE USE OF OPERATIONAL INFORMATION IN OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES

Umarova Gulnora Jengisbaevna
Senior Operational Officer, Service for Combating Organized Crime, Operational-Search Department; Lieutenant Colonel
e-mail: gulnaraxan115@gmail.com

Abstract

This article analyzes the problems of ensuring the constitutional rights and freedoms of individuals in the course of operative-search activity, as well as the legal limits on the use of information obtained through operative-search measures. By comparing the norms of national legislation on operative-search activity with international legal standards, the author examines the existing mechanisms for protecting human rights. The study considers the legal collisions arising at the stages of collecting, storing, transmitting and using operative information, as well as the role of judicial and prosecutorial oversight in these processes. In conclusion, the article develops proposals for improving legislation in the field of operative-search activity, guaranteeing the right to privacy, and establishing clear legal criteria for the use of operative data.

Keywords

operative-search activity, human rights, right to privacy, operative information, legal limit, judicial oversight, prosecutorial oversight, combating crime.

TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATIDA INSON HUQUQLARINI TA'MINLASH VA TEZKOR MA'LUMOTLARDAN FOYDALANISHNING HUQUQIY CHEGARALARI

Umarova Gulnora Jengisbaevna
Tezkor qidiruv departament uyushgan jinoyatchilikka karshi kurash xizmati katta tezkor vakili, podpolkovnik
e-mail: gulnaraxan115@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish jarayonida shaxsning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlash muammolari, shuningdek tezkor-qidiruv tadbirlari natijasida olingan ma'lumotlardan foydalanishning huquqiy chegaralari tahlil qilingan. Muallif tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risidagi milliy qonunchilik normalarini xalqaro-huquqiy standartlar bilan qiyoslash orqali inson huquqlarini himoya qilishning amaldagi mexanizmlarini o‘rganadi. Tadqiqotda tezkor ma'lumotlarni to‘plash, saqlash, uzatish va foydalanish bosqichlarida yuzaga keladigan huquqiy kolliziyalar, shuningdek ushbu jarayonlarda sud nazorati va prokuror nazoratining o‘rni ko‘rib chiqilgan. Maqola yakunida tezkor-qidiruv faoliyati sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish, shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini kafolatlash hamda tezkor ma'lumotlardan foydalanishning aniq huquqiy mezonlarini belgilash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tezkor-qidiruv faoliyati, inson huquqlari, shaxsiy hayot daxlsizligi, tezkor ma'lumot, huquqiy chegara, sud nazorati, prokuror nazorati, jinoyatchilikka qarshi kurash.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ПРАВОВЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОПЕРАТИВНОЙ ИНФОРМАЦИИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Умарова Гулнора Дженгисбаевна

Старший оперуполномоченный Службы по борьбе с организованной преступностью Оперативно-розыскного департаментаю, подполковник

e-mail: gulnaraxan115@gmail.com

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы обеспечения конституционных прав и свобод личности в процессе осуществления оперативно-розыскной деятельности, а также правовые границы использования сведений, полученных в результате оперативно-розыскных мероприятий. Автор, сопоставляя нормы национального законодательства об оперативно-розыскной деятельности с международно-правовыми стандартами, исследует действующие механизмы защиты прав человека. В исследовании рассмотрены правовые коллизии, возникающие на этапах сбора, хранения, передачи и использования

оперативной информации, а также роль судебного и прокурорского надзора в данных процессах. В заключение статьи разработаны предложения по совершенствованию законодательства в сфере оперативно-розыскной деятельности, гарантированию права на неприкосновенность частной жизни и установлению чётких правовых критериев использования оперативных данных.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, права человека, неприкосновенность частной жизни, оперативная информация, правовая граница, судебный надзор, прокурорский надзор, борьба с преступностью.

KIRISH

Zamonaviy huquqiy davlat qurilishi sharoitida jinoyatchilikka qarshi kurashish vazifalari bilan bir qatorda, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tezkor-qidiruv faoliyati huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jinoyatchilikning oldini olish, uni fosh etish va ochish borasidagi asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq ushbu faoliyat, o‘z tabiatiga ko‘ra, shaxsning shaxsiy hayotiga, uy-joyi daxlsizligiga, xat-xabar va telefon suhbatlari sirini saqlash huquqiga ma'lum darajada aralashuvni taqozo etadi. Shu sababli tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazish va ular natijasida olingan ma'lumotlardan foydalanish jarayoni qat'iy huquqiy chegaralar asosida amalga oshirilishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining shaxs daxlsizligi, shaxsiy hayot sirini saqlash, uy-joy daxlsizligi kabi huquqlarni kafolatlovchi normalari, shuningdek "Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida"gi Qonun ushbu sohadagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Shu bilan birga, huquqni qo‘llash amaliyotida tezkor ma'lumotlarni to‘plash, ularni jinoyat ishi bo‘yicha dalil sifatida foydalanish, saqlash muddatlari va maxfiylik rejimini ta'minlash borasida bir qator muammoli holatlar mavjud.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish jarayonida inson huquqlarini ta'minlashning huquqiy mexanizmlarini tahlil qilish, tezkor ma'lumotlardan foydalanishning huquqiy chegaralarini aniqlash hamda ushbu sohadagi qonunchilikni takomillashtirish yo‘nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi: milliy qonunchilik va xalqaro-huquqiy

hujjatlar normalarini qiyosiy tahlil qilish; tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazishda sud va prokuror nazoratining o‘rnini aniqlash; tezkor ma'lumotlardan foydalanishning amaliy muammolarini ochib berish; qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tezkor-qidiruv faoliyati va inson huquqlari nisbati masalasi o‘zbek va xorijiy huquqshunoslar tomonidan turli jihatdan tadqiq etilgan. O‘zbek olimlaridan B.I.Islomov, Sh.O‘.Otajonov, A.A.Yunusov, X.T.Odilqoriyev kabi mualliflar tezkor-qidiruv faoliyatining huquqiy asoslari, uning jinoyat protsessi bilan uzviy bog‘liqligi masalalarini yoritgan. MDH davlatlari huquqshunosligida, xususan rossiyalik olimlar (Yu.F. Kvasha, K.K. Goryainov, V.Yu. Alferov) tezkor-qidiruv faoliyatida inson huquqlarini himoya qilishning nazariy-huquqiy asoslarini ishlab chiqqan. Shunga qaramay, milliy qonunchilik sharoitida tezkor ma'lumotlardan foydalanishning aniq chegaralarini belgilash masalasi hanuzgacha to‘liq ilmiy yechimini topmagan, bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus huquqiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi: qiyosiy-huquqiy metod (milliy va xorijiy qonunchilikni qiyoslash), tizimli-tahliliy metod (tezkor-qidiruv faoliyatini tartibga soluvchi normalarni yaxlit tizim sifatida o‘rganish), formal-yuridik metod (huquqiy normalarning mazmun-mohiyatini talqin qilish) hamda statistik-huquqiy metod (huquqni qo‘llash amaliyoti materiallarini umumlashtirish). Tadqiqotning normativ-huquqiy bazasini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida"gi Qonun, Jinoyat-protsessual kodeksi, shuningdek Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt kabi xalqaro-huquqiy hujjatlar tashkil etadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Tezkor-qidiruv faoliyatida inson huquqlarini ta'minlashning huquqiy asoslari. O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risidagi qonunchilik shaxsning konstitutsiyaviy huquqlarini cheklashga yo‘l qo‘yuvchi normalarni o‘z ichiga oladi, biroq bunday cheklash faqat qonunda ko‘rsatilgan asoslar mavjud bo‘lganda va belgilangan protsessual tartibga rioya etilgan holdagina mumkin. Xususan, shaxsning

uy-joyiga kirish, xat-xabar sirini ochish, texnik vositalar orqali kuzatuv olib borish kabi tezkor-qidiruv tadbirlari sud qarori asosida yoki qonunda nazarda tutilgan boshqa maxsus tartibda amalga oshirilishi shart. Bu qoida shaxs huquqlarini o‘zboshimchalik bilan cheklashning oldini olishga xizmat qiladigan asosiy kafolat hisoblanadi.

Tezkor ma'lumotlardan foydalanishning huquqiy chegaralari. Tezkor-qidiruv tadbirlari natijasida olingan ma'lumotlar ikki xil maqsadda foydalanilishi mumkin: birinchidan, jinoyatning oldini olish va uni fosh etish uchun operativ ahamiyatga ega ma'lumot sifatida; ikkinchidan, jinoyat ishi bo‘yicha dalil sifatida. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tezkor ma'lumotlarning dalil sifatida foydalanilishi ularning qonuniy yo‘l bilan, ya'ni belgilangan protsessual tartibga rioya etilgan holda olinganligi va jinoyat-protsessual qonunchilikda nazarda tutilgan tartibda jinoyat ishiga taqdim etilganligiga bog‘liq. Amaliyotda tezkor ma'lumotlarni dalilga aylantirish jarayonida protsessual rasmiylashtirish talablariga to‘liq rioya etilmasligi holatlari uchrab turadi, bu esa keyinchalik sud tomonidan ushbu dalillarni yo‘l qo‘yib bo‘lmaydigan dalil sifatida rad etilishiga sabab bo‘lmoqda.

Nazorat mexanizmlarining o‘rni. Tadqiqot davomida sud nazorati va prokuror nazoratining tezkor-qidiruv faoliyatida inson huquqlarini ta'minlashdagi o‘rni alohida ko‘rib chiqildi. Sud nazorati, birinchi navbatda, shaxs huquqlarini jiddiy cheklovchi tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazishga ruxsat berish bosqichida namoyon bo‘lsa, prokuror nazorati esa tezkor-qidiruv faoliyatining butun jarayonida -tadbirni tashkil etishdan tortib, uning natijalarini rasmiylashtirishgacha bo‘lgan bosqichlarda amalga oshiriladi. Ushbu ikki nazorat shakli o‘zaro to‘ldiruvchi mexanizm sifatida shaxs huquqlarining kafolatlanishini ta'minlaydi, biroq amaliyotda prokuror nazoratining samaradorligini oshirish, xususan tezkor hisobga olish materiallariga muntazam kirish huquqini kengaytirish zarurati aniqlandi.

Shaxsiy ma'lumotlarni saqlash va maxfiylik muammosi. Tezkor-qidiruv faoliyati jarayonida to‘plangan shaxsiy ma'lumotlarni saqlash muddatlari, ularga kirish huquqiga ega shaxslar doirasi hamda ushbu ma'lumotlarni yo‘q qilish tartibi masalalari amaldagi qonunchilikda yetarlicha aniq tartibga solinmagan. Bu, o‘z navbatida, shaxsning shaxsiy hayoti daxlsizligi huquqiga tahdid tug‘diruvchi omillardan biri sifatida baholanadi.

MUHOKAMA VA XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirish jarayonida jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini ta’minlash bilan bir qatorda, insonning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini kafolatlash ham muhim huquqiy vazifa hisoblanadi. Mazkur ikki yo‘nalish o‘rtasidagi oqilona muvozanatni ta’minlash demokratik va huquqiy davlatning asosiy tamoyillaridan biridir.

Tadqiqot davomida milliy qonunchilik normalari xalqaro-huquqiy standartlar bilan qiyosiy tahlil qilinib, tezkor-qidiruv faoliyatida inson huquqlarini himoya qilishning mavjud huquqiy mexanizmlari o‘rganildi. Tahlillar natijasida tezkor ma’lumotlarni saqlash, ulardan foydalanish va yo‘q qilish tartibini aniq belgilash, ularni jinoyat ishida dalil sifatida qo‘llashning yagona protsessual mexanizmini shakllantirish, prokuror nazoratining samaradorligini oshirish hamda tezkor-qidiruv organlari xodimlarining inson huquqlari bo‘yicha huquqiy bilimlarini muntazam takomillashtirish zarurligi aniqlandi.

Shu nuqtayi nazardan, tezkor-qidiruv faoliyatini huquqiy jihatdan yanada takomillashtirish, unda qonuniylik, shaffoflik va inson huquqlariga hurmat tamoyillarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo‘nalishdagi takliflarning amaliyotga joriy etilishi tezkor-qidiruv faoliyatining huquqiy asoslarini mustahkamlash, uning samaradorligini oshirish hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining "Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida"gi Qonuni, 2012-yil 25-dekabr, O‘RQ-344-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. Toshkent: Adolat, 2022.

4. Islomov B.I. Tezkor-qidiruv faoliyatining huquqiy asoslari. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019. 214 b.

5. Otajonov Sh.O‘. Jinoyat protsessida tezkor-qidiruv ma'lumotlaridan foydalanish muammolari. Toshkent: Yurist-media markazi, 2020. 176 b.

6. Yunusov A.A. Inson huquqlari va tezkor-qidiruv faoliyati: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. 198 b.

7. Odilqoriyev X.T. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida shaxs huquqlarini ta'minlash. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. 240 b.

8. Rustamboyev I.T. Jinoyat protsessual huquqi (umumiy qism). Toshkent: TDYU, 2021. 352 b.

9. Квасница К.К., Горяинов К.К. Оперативно-розыскная деятельность: учебник. Москва: Инфра-М, 2018. 480 с.

10. Алфёров В.Ю. Права человека в оперативно-розыскной деятельности: теория и практика. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2019. 312 с.

11. Инson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, BMT Bosh Assambleyasi, 1948-yil 10-dekabr.

12. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, BMT, 1966-yil 16-dekabr.

13. Kerimov D.A. Legal problems of using operative information as evidence // International Journal of Law and Public Administration. 2021. Vol. 4, No. 2. P. 45–58.